

Emílie Těšínská, Okolnosti povolání Ernsta Macha na profesuru fyziky na pražské univerzitě v roce 1867

Resumé: Ernst Mach (1838–1916) byl jmenován profesorem fyziky na c. k. Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze rozhodnutím císaře Františka Josefa z 11. března 1867 jako nástupce profesora Viktora Pierra (1819–1886) povoláného koncem zimního semestru 1866/67 na polytechniku do Vídně. V. Pierre zastával profesuru fyziky na pražské univerzitě od r. 1857 a od října 1864 suploval také profesuru obecné a technické fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice. V návrzích na obsazení obou uvolněných profesur, předložených akademickými sbory zmíněných vysokých škol, byli ze všech uchazečů jako vhodní kandidáti uvedeni v obou případech na prvním místě profesor univerzity v Innsbrucku Adalbert von Waltenhofen a na druhém místě profesor univerzity ve Štýrském Hradci Ernst Mach. Totožnost návrhů překvapuje jak s ohledem na zdůrazňování specifičnosti výuky fyziky na obou vysokých školách (tj. pro techniky na polytechnice a pro filosofy a farmaceuty na univerzitě), tak představou, že by obě profesury měly nadále být zastávány jediným profesorem).

O jmenování E. Macha profesorem fyziky na univerzitě (a A. v. Waltenhofena profesorem fyziky na pražské polytechnice) rozhodlo dobrozdání, které si ohledně návrhu předloženého profesorským kolegiem filozofické fakulty pražské univerzity vyžádalo *Staats-Ministerium, Abteilung für Cultus und Unterricht*, od Školské rady, sekce pro filozofické fakulty (*Unterrichtsrath, Section für philosophische Fakultäten*) ve Vídni. Ta, na základě pochvalného vyjádření profesora Josefa Stefana o E. Machovi, pořadí navržených kandidátů na profesuru obrátila: primo loco doporučila E. Macha, secundo loco A. v. Waltenhofena.

Profesura fyziky s německou vyučovací řečí na pražské polytechnice, která byla zemským ústavem, byla obsazena na základě veřejného konkurzu vypsáného Zemským výborem Království českého 12. prosince 1866. O místo se ucházelo celkem 17 uchazečů (mezi nimi E. Mach, dopisem z 2. prosince 1866). Jako jediní způsobilí k navržení na profesuru byli komisí vybráni: Adolph Wüllner (mimořádný profesor na univerzitě v Bonnu, od jeho navržení však bylo nakonec ustoupeno pro nesplnitelnost jeho požadavku ohledně fyzikálního kabinetu), A. von Waltenhofen a E. Mach. U E. Macha komise vysoce hodnotila úroveň jeho vědeckých prací, ovšem s poznámkou, že tématem spadají více do oboru fyziologie než do fyziky, jeho pedagogické působení na univerzitě označila zatím za krátké.

E. Mach nastoupil na profesuru fyziky na pražské univerzitě k začátku letního semestru 1867. Na univerzitě v Praze působil až do konce šk. r. 1894/95 (od šk. r. 1882/83 na pražské německé univerzitě). Pedagogickou, vědeckou a vědecko-organizační činností patří k nejvýznamnějším osobnostem v historii vědy v českých zemích.

V souvislosti s jednáními o obsazení profesury fyziky na pražské univerzitě byl v r. 1866 formulován (ze strany posluchačů i profesorů matematicko-fyzikálních oborů) také požadavek na zřízení druhé profesury (vyšší) fyziky na pražské univerzitě. Druhá profesura (pro matematickou fyziku) byla na pražské univerzitě zřízena a obsazena až v roce 1872 a jejím prvním držitelem se stal Ferdinand Lippich.

Resumé: The circumstances surrounding the appointment of Ernst Mach to the physics chair at Prague University in 1867

Ernst Mach (1838–1916) was appointed Professor of Physics at the Imperial and Royal Charles-Ferdinand University in Prague under a decree made by Franz Josef dated 11th March 1867, as the successor to Professor Viktor Pierre (1819–1886), who had been appointed at the end of the winter semester 1866/67 to the Polytechnic in Vienna. Viktor Pierre had held the professorship of physics at Prague University from 1857, and from October 1864 he also stood in for the professorship of General and Technical Physics, lectured in German at the Prague Polytechnic. In nominations to fill both vacant chairs presented by the academic committees at these higher education institutes, out of all the applicants in both cases, Innsbruck University professor Adalbert von Waltenhofen was put forward as a suitable candidate for the first post and Graz University professor Ernst Mach for the second one. The identity of the nominations is surprising both with regard to their emphasis on the specific nature of the physics tuition at both higher education establishments (i.e. for technicians at the polytechnic and for philosophers and pharmacists at the university), and the idea that both positions would continue to be filled by a single professor. The appointment of Ernst Mach as professor of physics at the Prague University (and Adalbert von Waltenhofen professor of physics at the Prague Polytechnic) was decided by an expert report which was required by the Ministry (Staats-Ministerium, Abteilung für Cultus und Unterricht), from the Educational Board, Philosophical Faculty Section (Unterricht-Rath, Section für philosophische Fakultäten) in Vienna regarding the nomination submitted by the teaching staff at the Prague University Philosophical Faculty. On the basis of the commendation of Ernst Mach sent by Professor Josef Stefan, the Ministry reversed the order of the nominated candidates for the professorship, recommending Ernst Mach for the first post and Adalbert von Waltenhofen for

the second. The professorship of physics with German as the lecturing language at the Prague Polytechnic, which was a regional institute, was filled subsequent to a public competition called by the Regional Committee of the Kingdom of Bohemia on 12th December 1866. A total of 17 applicants were applying for a position (including Ernst Mach, with a letter from 2nd December 1866). The only ones who were eligible for nomination to the professorship were selected by a commission: Adolph Wüllner (Associate Professor at the University of Bonn, although his nomination was eventually withdrawn due to the impracticability of his requirement regarding the physics department), Adalbert von Waltenhofen and Ernst Mach. In Mach's case the commission highly appreciated the standard of his scientific works, while noting that their subjects come more under physiology than physics and that his pedagogical work at the university had so far been brief. Ernst Mach took up the chair of physics at Prague University at the beginning of the 1867 summer semester. He worked at Prague University until the end of the 1894/95 academic year (at the Prague German University from the 1882/83 academic year). Thanks to his pedagogical, scientific and science organizational activities, he ranks as one of the most prominent figures in the history of science in the Czech lands. In connection with the procedures over occupation of the physics chair at Prague University a requirement was also formulated to establish a second professorship in (higher) physics at Prague University. The second professorship (in Mathematical Physics) was established at Prague University, but the post was not filled until 1872, when Ferdinand Lippich became the first professor.

Bohumil Jiroušek, Dva rozdílné postoje ke vzniku ČAVU: Antonín Rezek a Jaroslav Goll

Resumé: Tento text je věnován problematice založení České akademie věd a umění (ČAVU) a postojům dvou výrazných osobností české historické vědy té doby – Antonína Rezka a Jaroslava Golla – k této nově zakládané instituci. Antonín Rezek se k záležitosti zvažovaného založení ČAVU vyjádřil již v polovině osmdesátých let 19. století v polemice s Tomášem G. Masarykem na stránkách časopisu Athenaeum. Zatímco T. G. Masaryk volal po založení nové vědecké akademie, Antonín Rezek byl zastáncem (finančního) posílení již sto let existující Královské české společnosti nauk, což ovšem řadě dalších vědců, včetně Masaryka, nevyhovovalo, neboť Královskou českou společnost nauk chápali jako instituci jazykově utrakvistickou (česko-německou), navíc v ní viděli jen malé množství řádných členů, zatímco oni se domnívali, že nově založená akademie by měla mít velmi rozsáhlý řádný počet členů,

jakkoli si neuvědomovali, že ČAVU bude – podobně jako Královská česká společnost nauk – dlouhodobě trpět nedostatkem financí na podporu vědecké, zejména ediční činnosti.

Při vlastním založení ČAVU tak byl jmenován přímo císařem Františkem Josefem I. jen omezený okruh řádných členů z nejstarší generace vědců, zatímco mladí univerzitní profesori Antonín Rezek a Jaroslav Goll byli – teprve na jejich zasedání – zvoleni mimořádnými členy. Antonín Rezek nakonec pragmaticky mimořádné členství přijal a brzy se – už jako vlivný ministerský úředník – dočkal i členství řádného, Jaroslav Goll z uražené ješitnosti odmítl (údajně pro vážné chyby v základech ČAVU) a přijal teprve v roce 1907 rovnou řádné členství, když mu tuto volbu zajistil historik Josef Kalousek, pak se ovšem snažil ČAVU (zejména její I. třídu) ovládnout. Z postojů Antonína Rezka a Jaroslava Golla ke vzniku ČAVU a vstupu do ní můžeme vidět i jejich osobnostní rozdíly a charakteristiky. Zatímco Antonín Rezek, jakkoli muž velkého sebevědomí, byl schopen kompromisů, domluv se starší generací historiků, labilnější Jaroslav Goll toužil po tom, aby jeho autorita nebyla zpochybňována, aby byl považován za toho, kdo má rozhodující vliv – nemohl-li ho mít, ani v dané společnosti (jako mimořádný člen) být nechtěl.

Resumé: Two different attitudes towards the establishment of CASA: Antonín Rezek and Jaroslav Goll

This text focuses on the issues surrounding the establishment of the Czech Academy of Sciences and Arts (CASA) and the attitudes towards this newly established institute held by two prominent figures in Czech historical scholarship at that time – Antonín Rezek and Jaroslav Goll. Antonín Rezek made his feelings felt regarding the planned establishment of CASA as early as the mid-1880s in polemics with Tomáš G. Masaryk on the pages of the Athenaeum journal. While T. G. Masaryk was calling for the establishment of a new scientific academy, Antonín Rezek was a supporter of (financially) bolstering the Royal Bohemian Society of Sciences, which had already been in existence for a hundred years. However, this did not go down well with scholars such as Masaryk, who understood the Royal Bohemian Society of Sciences to be a linguistically Utraquist (Czech-German) institution with only a small number of ordinary members, whereas they also believed that a newly established academy should have a broad range of ordinary members. However, they did not realize that like the Royal Bohemian Society of Sciences, CASA suffer over the long term from a lack of funding for scientific and especially publishing activities. When CASA was actually established, only a limited circle of ordinary members from the oldest generation of scientists and scholars were appointed directly by Emperor Franz Josef I, while their meetings elected

the young university professors Antonín Rezek and Jaroslav Goll as associate members. Antonín Rezek eventually pragmatically accepted associate membership and as an influential ministerial official, he soon saw ordinary membership, whereas Jaroslav Goll rejected ordinary membership out of hurt vanity (allegedly over serious errors in the CASA foundations) and only accepted it in 1907, when his election was arranged by historian Josef Kalousek, and he then attempted to control CASA (particularly its First Class). Antonín Rezek's and Jaroslav Goll's attitudes towards the establishment of CASA and membership of it also indicate their personal differences and characteristics. While Antonín Rezek, albeit a man of great self-confidence, was capable of compromises and agreements with the older generation of historians, the unstable Jaroslav Goll did not wish his authority to be placed in any doubt and wanted to be considered the one with the decisive influence. If he could not wield it then he did not wish to be a member (as an associate).

Tomáš W. Pavlíček, Petra Tomsová a kol., Fotografie z cesty kolem světa. Zhodnocení fotografického fondu geografa J. V. Daneše

Resumé: Když cestovatel a vědec popisuje neznámé kraje a přírodní útvary, je postaven před otázku, jak vyličí průběh cesty a jaký obraz ciziny vytvoří. Český geograf Jiří Viktor Daneš (1880–1928) po cestě kolem světa, kterou započal v roce 1920 a dokončil v roce 1923, napsal cestopis *Tři léta při Tichém oceáně. I – II* (1926). Obraz cizích krajů vytvářel nejen pomocí slov, ale také prostřednictvím fotografických obrazů. V případě některých lokalit byl zřejmě prvním, kdo české společnosti zprostředkoval obraz cizích krajů a doplnil ho o odborný pohled geografa.

Hlavním cílem této studie je analyzovat fotografické archiválie v osobním archivním fondu J. V. Daneše uloženém v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, popsat fyzický stav Danešovy fotografické sbírky, zhodnotit poškození skleněných fotografických desek, které byly zasaženy vodou během povodně v roce 2002, navrhnout žádoucí konzervátorské či restaurátorské zásahy a zvážit možnosti archivního pořádání a ukládání těchto fotografií.

Nad Danešovými fotografickými i verbálními obrazy ciziny jsme si kladli různé otázky. Jejich první okruh se týká Danešova přístupu ke geomorfologickému a antropologickému pozorování. Čemu věnoval Daneš při svých cestách ústřední pozornost? Jak strukturoval písemný a jak fotografických obraz svých cest? Dále jde o vytváření obrazu cizího. Jak hierarchizoval jednotlivá zastavení ve svém itineráři? Čeho si všímal z vlastního zájmu, čemu přikládal takový význam, aby se o něm dozvěděla domácí česká veřejnost? Jakým způsobem

zprostředkovával v popisech a zobrazeních své poznatky, dojmy a zážitky? Třetí okruh se zabývá Danešem jako fotografem. Bylo by možné ze záběru jeho fotografií rekonstruovat motivy a témata, jimž přikládal váhu? Jakým způsobem pořizoval reprodukce fotografií a jak je prezentoval?

Tento přístup zdůvodňuje, proč věnovat intenzivní historickou, archivářskou a restaurátorskou pozornost fotografickým obrazům. Studie je uvedena 1) stručnou biografickou skicou J. V. Daneše a souhrnným přehledem jeho cest, 2) popisem geneze archivního fondu, poškození fotografických archiválií v důsledku povodní v roce 2002 a zhodnocením jejich současného stavu. Následující kapitola 3) popisuje Danešovu cestu kolem světa, a tím naznačuje, za jakých okolností a jaké objekty a situace Daneš pozoroval a fotografoval. Další část studie 4) zhodnocuje vybrané archivní soubory, počty dochovaných fotografií, způsob řazení záběrů a analyzuje obsahovou rovinu fotografických obrazů ve srovnání s Danešovým popisem v cestopise. Poslední oddíl 5) hodnotí rozsah poškození skleněných negativů a diapositivů zasažených povodněmi a závěrem přináší návrh dalšího konzervátorského a restaurátorského postupu. Do studie jsme zařadili ukázky fotografií a mikroskopickými záběry jejich poškození.

Vznik a recepce Danešova vědeckého díla evidentně představuje komplexní proces, v němž právě fotografické obrazy hrají ústřední roli. Proto jsou Danešovy fotografické archiválie důležité nejen pro kulturní dějiny, dějiny vědy, dějiny fotografických technik, ale také z hlediska archivního pořádání, fyzického stavu fondu, příčin jeho poškození a konečně z hlediska hledání vhodných konzervátorských a restaurátorských postupů.

Resumé: Selected Photographs by J. V. Daneš from His Journey around the World. Interpretation and Conservator's Assessment of the Photographic Archives

When a traveller and scholar is describing unknown regions and natural phenomena, he faces the question of how to depict the course of his journey and what picture to portray of foreign lands. The Czech geographer Jiří Viktor Daneš (1880–1928) wrote a travelogue *Three Years on the Pacific Ocean I – II* (1926) after his trip around the world, which he started in 1920 and completed in 1923. He created a picture of foreign lands not only with words, but also with photographs. In several places he was evidently the first person to provide Czech society with an image of foreign lands, but who complemented it with a geographer's specialist viewpoint. The main objective of this study is to analyse the photographic archives in Jiří Viktor Daneš's personal archive fonds stored at the Masaryk Institute and Archive of the Czech Academy of Sciences, to describe the physical state of Daneš's photographic collection, to assess the

damage to the glass panels that held the photographs, which were waterlogged during the 2002 floods, to propose the required conservation or restoration procedures and to consider the options regarding the archive organization and storage of these photographs. Various question marks have been raised over Daneš's photographic and verbal images. These primarily relate to his approach towards geomorphological and anthropological observations. What did Daneš mainly focus his attention on? How did he structure the written image and the photographic images of his travels? This also involves the creation of his image of the foreign. How did he hierarchize the individual stops on his route? What did he notice out of his own personal interest and what did he find important so as to inform the public at home in Czechoslovakia about it? In which ways did he present his findings, impressions and experiences in his descriptions and depictions? Another section deals with Daneš as a photographer. Would it be possible to reconstruct the motifs and subjects that he attached weight to from the full range of his photography? In what ways did he arrange for the reproduction of his photography and how did he present it? This approach provides a justification for paying close attention to the history, archiving and restoration work behind the photographic images. The study is provided 1) with a brief biographical sketch of Jiří Viktor Daneš and a summary of his journeys, 2) with a description of the creation of the archive fonds, the damage to the photograph archives as a result of the floods in 2002 and an assessment of their current state. The following chapter 3) describes Daneš's journey around the world, indicating the circumstances under which he made observations and took photographs, as well as the objects and situations involved. The next section of the study 4) assesses archive collections selected, the numbers of photographs preserved and the way the shots were organized, as well as analysing the content level of the photographic images in comparison with Daneš's description in the travelogue. The final section 5) assesses the extent of damage to the glass-backed negatives and slides affected by the floods, and the conclusion presents proposed subsequent conservation and restoration procedure. The study also includes samples of photographs and microscopic shots of their damage. Daneš's scientific work, its inception and reception clearly involve a complex process in which photographic images play a central role. Hence Daneš's photograph archives are of importance not only to cultural history, the history of science and the history of photographic techniques, but also from the standpoint of archive organization, the physical state of fonds, the causes of damage and not least, the quest for suitable conservation and restoration procedures.

Adéla Jůnová Macková – Hana Navrátilová, Druhá generace československých egyptologů: Zbyněk Žába a pražská stolice egyptologie – počátky druhého exilu Jaroslava Černého, cesta z Prahy do Oxfordu (1946–1951)

Resumé: Studie představuje složitý poválečný vývoj pražské egyptologie 1946–1951 prostřednictvím korespondence dvou důležitých aktérů. Korespondence významných českých egyptologů je jednak otiskem Černého osobnosti v dějinách pražského egyptologického pracoviště, ale také odrazem osobnosti Zbyňka Žáby, který byl pro institucionální vývoj a zajištění existence ústavu osobou klíčovou, ač rozporuplnou, což je patrné již od počátků jeho odborného působení. Studie tak prostřednictvím dvou rozdílných osudů vědců zachycuje období od poválečné obnovy výuky egyptologie na FF UK v Praze, po etablování Jaroslava Černého ve Velké Británii a Zbyňka Žáby v Praze.

Resumé: The second generation of Czechoslovak Egyptologists: Zbyněk Žába and the Prague chair of Egyptology – origins of the second exile of Jaroslav Černý and his journey from Prague to Oxford (1946–1951)

This study presents the complex post-war development of Prague Egyptology in 1946–1951 through the correspondence of two of its important practitioners, Jaroslav Černý and Zbyněk Žába. The correspondence of prominent Czech Egyptologists is marked both by Černý's personality and its impact within the history of the Prague Egyptology department and by Zbyněk Žába's, who was of key importance to ensuring the existence and the institutional development of the discipline, although he was a contradictory character, as was evident from the start of his professional activities. The character of the department-to-be was mainly philological in its beginnings in the late 1940s and early 1950s. The specialisation corresponded to the interests of the two protagonists, yet they both considered further developments, which eventually led to the establishment of a primarily archaeological institute. Hence this study uses the various fortunes of these two scholars to portray the period from the resumption of Egyptology tuition at the Charles University Faculty of Arts in Prague to the time Jaroslav Černý settled in Britain and Zbyněk Žába settled in Prague. It also includes Černý's invisible college links in international Egyptology